

Sygn. akt II USKP 140/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 8 marca 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Józef Iwulski (przewodniczący)

SSN Halina Kiriło (sprawozdawca)

SSN Zbigniew Korzeniowski

w sprawie z wniosku T. K.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych [...] Oddziałowi w P.
o emeryturę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 8 marca 2022 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawczyni od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 22 października 2019 r., sygn. akt III AUa [...]

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w P. do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych [...] Oddział w P. decyzją z dnia 15 września 2017 r. odmówił T. K. prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym wobec nieosiągnięcia do dnia 1 stycznia 1999 r. 20 lat okresów składkowych i nieskładkowych. Organ rentowy nie uwzględnił ubezpieczonej okresu

pracy w gospodarstwie rolnym rodziców od 15 września 1975 r. do 15 stycznia 1980 r., gdyż w tym czasie uczyła się ona w Studium w O. i przebywała w bursie, a zatem nie mogła świadczyć pracy w gospodarstwie w wymiarze 5-6 godzin dziennie. Natomiast praca wykonywana przez wnioskodawczynię w czasie ferii i wakacji nie była pracą sezonową, lecz miała dorywczy charakter.

Na skutek odwołania ubezpieczonej Sąd Okręgowy w K. wyrokiem z dnia 31 lipca 2018 r. zmienił zaskarżoną decyzję i przyznał T. K. prawo do emerytury poczynając od daty złożenia wniosku, to jest od dnia 23 maja 2017 r. oraz nie stwierdził odpowiedzialności organu rentowego za nieustalenie istnienia okoliczności niezbędnej do wydania decyzji w sprawie.

Podstawę rozstrzygnięcia Sądu pierwszej instancji stanowiły ustalenia faktyczne, z których wynikało, że T. K. urodziła się w dniu [...] 1959 r. W dniu 23 maja 2017 r. złożyła do organu rentowego wniosek o emeryturę. Do wniosku dołączyła świadczenie w sprawie braku dokumentów związanych z pracą w gospodarstwie rolnym rodziców przypadającą w okresie od 15 września 1975 r. do 15 stycznia 1980 r. oraz oświadczenie, że w tym czasie uczyła się w Studium Wychowania Przedszkolnego w O. i mieszkała w Bursie Szkolnictwa Zawodowego w O. Po przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego Zakład Ubezpieczeń Społecznych uznał, że ubezpieczona legitymuje się okresem składkowym i nieskładkowym wynoszącym łącznie 18 lat, 11 miesięcy i 20 dni, w tym okresem pracy w warunkach szczególnych wynoszącym 17 lat, 5 miesięcy i 10 dni. Organ rentowy z przyczyn podanych w uzasadnieniu decyzji odmownej nie uwzględnił w ogólnym stażu ubezpieczeniowym okresu pracy wnioskodawczynie w gospodarstwie rolnym rodziców od 15 września 1975 r. do 15 stycznia 1980 r.

W dniu 18 sierpnia 2017 r. ubezpieczona złożyła wniosek o ponowne rozpatrzenie jej sprawy, przedkładając szczegółowy wskaz okresów pracy w gospodarstwie rolnym rodziców przypadających na przerwy w nauce szkolnej, tj. w czasie wakacji letnich i ferii zimowych, kiedy wnioskodawczynie mieszkała w domu rodziców i pracowała w ich gospodarstwie rolnym. Zaskarżoną decyzją z dnia 15 września 2017 r. organ ponownie odmówił odwołującej się prawa do emerytury.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że rodzice ubezpieczonej, B. i J. K., posiadali gospodarstwo rolne o powierzchni 9,79 ha, położone w miejscowości B. K., w

gminie G.. Odwołująca się mieszkała w tym gospodarstwie razem z rodzicami i rodzeństwem. Gospodarstwo było niezmechanizowane, a rodzice wnioskodawczynie nie pracowali zawodowo i zajmowali się pracą w gospodarstwie. W gospodarstwie uprawiano ziemniaki, zboże, len, buraki pastewne i cukrowe, mak oraz rzepak. Ponadto hodowano zwierzęta: krowy, maciory, świnie, owce i konie.

T. K. od 15 września 1975 r. do 15 stycznia 1980 r. uczyła się w Studium Wychowania Przedszkolnego w O. i w tym czasie mieszkała w Bursie Szkolnictwa Zawodowego w O., w miejscowości oddalonej od gospodarstwa rodziców o około 100 km.

W trakcie uczęszczania do szkoły w okresach wakacji letnich zajmowała się dojeniem krów, oprzątaniem zwierząt, wyprowadzaniem krów na łąkę, pielieniem, ziemniaków i buraków. Pracowała też przy sianokosach, rwaniu maku oraz żniwach. Ponadto pracowała przy żniwach u sąsiadów - w ramach tzw. pomocy sąsiedzkiej. Z kolei w okresach ferii zimowych zajmowała się dojeniem krów, oprzątaniem zwierząt i młóceniem. Praca w gospodarstwie zajmowała jej ponad 4 godzin dziennie, a czasem nawet 6 godzin dziennie, zwłaszcza w trakcie żniw. Odwołująca się nie wyjeżdżała na wakacje, które w całości spędzała w domu rodzinnym, gdzie pracowała w gospodarstwie rodziców w wymiarze przekraczającym 4 godziny dziennie. Fakt zatrudnienia ubezpieczonej przy pracach polowych oraz obrabianiu zwierząt potwierdzili świadkowie: K. J., W. K. i S. Z., którzy w tym czasie mieszkali w sąsiednich gospodarstwach rolnych.

Ferie zimowe i letnie w latach 1975-1980 przypadały na następujące okresy:

(-) w roku szkolnym 1975/1976: przerwa zimowa – od 22 do 27 grudnia 1975 r., ferie zimowe – od 2 do 14 lutego 1976 r., przerwa wiosenna od 15 do 20 kwietnia 1976 r., ferie letnie od 20 czerwca do 31 sierpnia 1976 r.; (-) w roku szkolnym 1976/1977: (-) przerwa zimowa – od 22 do 27 grudnia 1976 r., ferie zimowe - od 7 do 19 lutego 1977 r., przerwa wiosenna – od 7 do 17 kwietnia 1977 r., ferie letnie – od 20 czerwca do 31 sierpnia 1977 r.; (-) w roku szkolnym 1977/1978: przerwa zimowa – od 22 do 27 grudnia 1977 r., ferie zimowe – od 6 do 18 lutego 1978 r., przerwa wiosenna – od 23 do 28 marca 1978 r., ferie letnie - od 26 czerwca do 31 sierpnia 1978 r.; (-) w roku szkolnym 1978/1979: przerwa zimowa – od 22 do 27 grudnia 1978 r., ferie zimowe - od 5 do 17 lutego 1979 r., przerwa

wiosenna - od 12 do 17 kwietnia 1979 r., ferie letnie – od 25 czerwca do 31 sierpnia 1979 r.; (-) w roku szkolnym 1979/1980: przerwa zimowa od 22 do 27 grudnia 1979 r., ferie zimowe – od 4 do 16 lutego 1980 r., przerwa wiosenna - od 3 do 8 kwietnia 1980 r., ferie letnie – od 23 czerwca do 31 sierpnia 1980 r.

W tych okresach ubezpieczona świadczyła pracę w gospodarstwie rolnym rodziców w wymiarze ponad 4 godzin dziennie.

W oparciu o ustalony stan faktyczny Sąd Okręgowy doszedł do wniosku, że przeprowadzone postępowanie dowodowe nie pozwoliło na uwzględnienie całego okresu nauki wnioskodawczyni w szkole ponadpodstawowej jako okresu pracy w gospodarstwie rolnym uprawniającym do nabycia prawa do emerytury, albowiem odwołująca się mieszkała poza gospodarstwem rolnym rodziców (w bursie), a kiedy wracała do domu na weekendy i pomagała rodzicom w gospodarstwie, jej praca miała charakter sporadyczny, okazjonalny i nie odbywała się w wymaganym wymiarze czasu pracy. Natomiast zaliczeniu w wymaganym stażu ubezpieczenia podlegały okresy pracy wykonywanej przez wnioskodawczynię w czasie przerw od nauki: ferii letnich i zimowych oraz przerw świątecznych i wiosennych, które odwołująca się spędzała w domu rodzinnym i świadczyła pracę w gospodarstwie rolnym rodziców w wymiarze ponad 4 godzin dziennie.

Podsumowując, Sąd pierwszej instancji stwierdził, że odwołująca się pracowała w gospodarstwie rolnym rodziców przez szczegółowo wskazane okresy przypadające na przedział czasu od 15 września 1975 r. do 15 stycznia 1980 r., co razem z okresem uznanym przez organ rentowy (18 lat, 11 miesięcy i 20 dni) daje wymagany 20 letni staż składkowy i nieskładkowy.

W związku z powyższym Sąd Okręgowy zmienił zaskarżoną decyzję w ten sposób, że przyznał T. K. prawo do emerytury w obniżonym wieku od dnia ukończenia przez nią 55 roku życia. Jednocześnie na zasadzie art. 118 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych Sąd ten uznał, że organ rentowy nie ponosi odpowiedzialności za nieustalenie ostatniej okoliczności niezbędnej do wydania decyzji.

Uwzględniając apelację organu rentowego, Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 22 października 2019 r. zmienił zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego i oddalił odwołanie.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, Sąd pierwszej instancji przeprowadził prawidłowe postępowanie dowodowe i poczynił dokładne ustalenia faktyczne, jednak dokonał ich błędnej subsumcji do przepisów prawa materialnego.

Sąd odwoławczy podkreślił, że ubezpieczona domagała się zaliczenia na podstawie art. 10 ust. 1 pkt. 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych do wymaganego stażu składkowego i nieskładkowego okresu pracy w gospodarstwie rolnym przypadającego po ukończeniu przez nią 16 roku życia, tj. od 15 września 1975 r. do 15 stycznia 1980 r., ale tylko w czasie przerw w nauce, ferii zimowych oraz letnich, kiedy to przyjeżdżała do domu i pracowała w gospodarstwie rolnym rodziców. Zdaniem Sądu Apelacyjnego, Sąd pierwszej instancji niesłusznie uznał wszystkie przerwy w nauce za okresy pracy ubezpieczonej w gospodarstwie rolnym rodziców.

W judykaturze wyrażany jest pogląd, że o uwzględnieniu przy ustalaniu prawa do świadczeń emerytalno - rentowych okresów pracy w gospodarstwie rolnym przed objęcia rolników obowiązkiem opłacenia składki na rolnicze ubezpieczenie społeczne domowników (to jest przed 1 stycznia 1983 r.) przesądza wystąpienie dwóch okoliczności: po pierwsze, wykonywanie czynności rolniczych powinno odbywać się zgodnie z warunkami określonymi w definicji legalnej domownika z art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników i po drugie, czynności te muszą być wykonywane w wymiarze nie niższym niż połowa ustawowego czasu pracy, czyli minimum 4 godziny dziennie.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, Sąd pierwszej instancji prawidłowo przyjął, że w czasie wakacji letnich ubezpieczona wykonywała pracę w gospodarstwie rolnym rodziców w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie, to jest w okresach odpowiednio: od 20 czerwca do 31 sierpnia 1976 r., od 20 czerwca do 31 sierpnia 1977 r., od 26 czerwca do 31 sierpnia 1978 r. oraz od 25 czerwca do 31 sierpnia 1979 r. Pracowała wówczas przy dojeniu krów, oprzątaniu zwierząt, wyprowadzaniu krów na łąkę, pieleniu ziemniaków i buraków, a także przy sianokosach, rwaniu maku i żniwach. Pracę wnioskodawczyni w gospodarstwie rolnym rodziców w okresach wakacji letnich należało zatem uwzględnić do jej stażu składkowego i nieskładkowego jako okres uzupełniający. Były to bowiem na tyle długie okresy przebywania przez odwołującą się w gospodarstwie rolnym jej rodziców, a do tego

okresy, w których, z racji pory roku, występuje spiętrzenie prac polowych w rolnictwie, że zasadnym było uznanie, iż w tym czasie ubezpieczona wykonywała pracę w gospodarstwie rolnym w wymiarze pozwalającym na uwzględnienie jej w stażu składkowym i nieskładkowym.

Sąd Apelacyjny nie podzielił natomiast stanowiska Sądu Okręgowego, że wszystkie przerwy, w których odwołująca się pomagała rodzicom w gospodarstwie rolnym, należy uznać za okres uzupełniający. Zdaniem Sądu odwoławczego, ponad wszelką wątpliwość nie można zakwalifikować jako pracy w gospodarstwie rolnym prac ubezpieczonej w okresach przerw świątecznych i wiosennych oraz ferii zimowych. Przerwy świąteczne, czy ferie zimowe nie są z założenia okresami pracy, lecz okresami odpoczynku. Doraźna pomoc w wykonywaniu typowych obowiązków domowych, zwyczajowo wymagana od dzieci jako członków rodziny rolnika, nie stanowi stałej pracy w gospodarstwie rolnym zaliczanej do stażu ubezpieczeniowego. Taka doraźna pomoc podczas ferii i świąt przez dziecko uczęszczające do szkoły nie jest pracą w gospodarstwie rolnym w rozumieniu art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej. Do stażu pracy uwzględnia się - jako okresy składkowe - nie okresy jakiegokolwiek pracy w gospodarstwie rolnym, lecz tylko stałą pracę o istotnym znaczeniu dla prowadzonej działalności rolniczej. Nie do zaakceptowania jest zatem ocena dokonana przez Sąd pierwszej instancji, że w okresach kilku, czy nawet kilkunastodniowych przerw w realizacji obowiązków szkolnych (to jest w okresach: przerwy zimowej od 22 do 27 grudnia 1975 r., ferii zimowych od 2 do 14 lutego 1976 r., przerwy wiosennej od 15 do 20 kwietnia 1976 r., przerwy zimowej od 22 do 27 grudnia 1976 r., ferii zimowych od 7 do 19 lutego 1977 r., przerwy wiosennej od 7 do 17 kwietnia 1977 r., przerwy zimowej od 22 do 27 grudnia 1977 r., ferii zimowych od 6 do 18 lutego 1978 r., przerwy wiosennej od 23 do 28 marca 1978 r., przerwy zimowej od 22 do 27 grudnia 1978 r., ferii zimowych od 5 do 17 lutego 1979 r., przerwy wiosennej od 12 do 17 kwietnia 1979 r.) praca odwołującej się w gospodarstwie rolnym miała cechy stałości i ciągłości. Była to wyłącznie pomoc o charakterze doraźnym. Ponadto zakres prac rolniczych w okresie zimowym nie wymaga angażowania takich samych sił i środków, jak ma to miejsce choćby latem. Materiał dowodowy pokazuje, że ubezpieczona w czasie ferii zimowych pracowała wyłącznie przy dojeniu krów,

oprzątaniu zwierząt i młóceniu, a więc zakres jej prac rolniczych miał charakter ograniczony i stanowił doraźną pomoc domownika. Podobnie sytuacja przedstawia się w okresie kilkudniowych przerw świątecznych i wiosennych, kiedy to ewentualna pomoc mogła mieć charakter incydentalny, sporadyczny i okazjonalny i nie odbywała się w wymaganym wymiarze czasu pracy. Wykonywanie przez domownika w gospodarstwie rolnym prac o charakterze dorywczym, okazjonalnie i w wymiarze niższym od połowy pełnego wymiaru czasu pracy, nie może być traktowane jako okres składkowy. Doraźna pomoc w wykonywaniu typowych obowiązków domowych, zwyczajowo wymagana od dzieci jako członków rodziny rolnika, nie stanowi stałej pracy w gospodarstwie rolnym. Zdaniem Sądu Apelacyjnego, jedynie w czasie wakacji letnich praca odwołującej się w gospodarstwie rolnym miała charakter stały. Powszechnie wiadomym jest, że w czasie wakacji (sianokosów, żniw) wzrasta ilość pracy w gospodarstwach rolnych. W pozostałych okresach liczących kilka bądź kilkanaście dni zajęcia w tym gospodarstwie mają charakter doraźnej pomocy rodzinnej, jaką świadczą dzieci rodzicom, wypełniając w ten sposób obowiązek pomocy we wspólnym gospodarstwie wynikający z art. 91 § 2 k.r.o. Doraźna pomoc w wykonywaniu typowych obowiązków domowych, zwyczajowo wymagana od dzieci jako członków rodziny rolnika, nie stanowi zaś stałej pracy w gospodarstwie rolnym zaliczanej do stażu ubezpieczeniowego.

Kierując się powyższymi przesłankami, Sąd drugiej instancji stwierdził, że za pracę w gospodarstwie rolnym rodziców należy uznać wyłącznie tę świadczoną przez ubezpieczoną w okresie wakacji letnich: od 20 czerwca do 31 sierpnia 1976 r., od 20 czerwca do 31 sierpnia 1977 r., od 26 czerwca do 31 sierpnia 1978 r., od 25 czerwca do 31 sierpnia 1979 r. oraz od 23 czerwca do 31 sierpnia 1980 r. Tylko wtedy praca odwołującej się mogła mieć charakter stały i przekraczać 4 godziny dziennie. Praca w gospodarstwie rolnym skupia się przede wszystkim w miesiącach letnich - a więc w czasie zbierania plonów. W okresie jesienno-zimowym zajęcia polegają głównie na dokonywaniu bieżącego oprządku (nie wykonuje się prac w polu), który z uwagi na zapadający zmierzch, wykonywany jest do godziny 17-18. Nie ma zatem możliwości uznania, że T. K. w okresach przerw zimowych, wiosennych oraz świątecznych stale wykonywała w gospodarstwie rolnym rodziców

pracę w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie. Praca w gospodarstwie rolnym może być uznana jako okres składkowy tylko wówczas, gdy jest wykonywana zarówno w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie, jak i w sposób ciągły, co oznacza nastawienie ubezpieczonego na stałe świadczenie pracy w gospodarstwie rolnym (gotowość do jej świadczenia, dyspozycyjność) i odpowiadającą temu nastawieniu niezmienną możliwość skorzystania z jego pracy przez rolnika. Dokonane w sprawie ustalenia faktyczne wykluczają wywiedzenie takiego wniosku.

Konstatując, Sąd Apelacyjny stwierdził, że okres pracy odwołującej się w gospodarstwie rolnym rodziców w czasie wakacji letnich w latach 1976-1980 wynosił łącznie 11 miesięcy i 16 dni. Tym samym nawet po doliczeniu powyższego okresu do uznanych przez organ rentowy 18 lat, 11 miesięcy i 20 dni, wnioskodawczyni nie udowodniła co najmniej 20 - letniego stażu składkowego i nieskładkowego uprawniającego do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym.

Odwołująca się wniosła skargę kasacyjną od powyższego wyroku. Zaskarżonemu wyrokowi zarzuciła: I. naruszenie przepisów prawa procesowego: 1) art. 382 k.p.c. w związku z art. 244 § 1 i 2 k.p.c., przez oparcie wyroku jedynie o część materiału dowodowego i pominięcie materiału dowodowego w postaci znajdującego się w aktach sprawy świadectwa maturalnego (mającego walor dokumentu urzędowego) ubezpieczonej z dnia 24 maja 1978 r., z którego wynika, że wakacje letnie w 1978 roku rozpoczęły się w dniu 25 maja 1978 r. (dzień po otrzymaniu świadectwa maturalnego) i trwały do dnia 31 sierpnia 1978 r., nie zaś - jak przyjął Sąd - od dnia 26 czerwca 1978 r. do dnia 31 sierpnia 1978 r.: (-) przez co, w świetle przyjętego przez Sąd drugiej instancji zaliczenia wyłącznie okresu wakacji letnich do okresu pracy odwołującej się w gospodarstwie rolnym podlegającego zaliczeniu do stażu uprawniającego do uzyskania świadczeń emerytalnych, skarżąca, przy uwzględnieniu okresu tylko wakacji letnich, jako okresu pracy w gospodarstwie rolnym podlegającego zaliczeniu do powyższego okresu uprawniającego do uzyskania świadczeń emerytalnych, przepracowała w takim charakterze łącznie 12 miesięcy i 17 dni (1 rok i 17 dni) nie zaś 11 miesięcy i 16 dni, jak błędnie obliczył Sąd drugiej instancji; (-) przy doliczeniu 1 roku i 17 dni do uznanych przez organ rentowy 18 lat, 11 miesięcy i 20 dni, należy uznać, że odwołująca się posiada łączny okres pracy podlegającej zaliczeniu do stażu

emerytalnego, to jest 20 lat i 17 dni (19 lat, 11 miesięcy i 37 dni); (-) skutkiem czego, uznać należało, w świetle przyjętej przez Sąd drugiej instancji metodologii, że skarżąca posiada do dnia 1 stycznia 1999 r. co najmniej 20 lat okresów składkowych i nieskładkowych; 2) art. 328 § 2 k.p.c. oraz art. 391 k.p.c., przez sporządzenie uzasadnienia zaskarżonego wyroku w sposób nieprzekonywujący – wskutek niewyjaśnienia, dlaczego wbrew treści wyżej wskazanego dokumentu (świadcstwa maturalnego) Sąd przyjął odmienny od wynikającego z tego dokumentu termin początkowy okresu wakacji letnich skarżącej w 1978 roku; 3) art. 386 k.p.c., przez uwzględnienie apelacji i orzeczenie merytoryczne w sprawie, podczas gdy uwzględnienie dowodu ze świadectwa maturalnego odwołującej się doprowadziłoby do wydania wyroku oddalającego apelację;

II. naruszenie prawa materialnego: 1) art. 36a ust. 2 pkt 4 w związku z art. 34 ust. 2 ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (Dz.U. Nr 32, poz. 160, ze zm.), przez nieuwzględnienie, że w świetle powołanego przepisu obowiązującego w 1978 roku oraz wydanych na jego podstawie aktów wykonawczych, zajęcia edukacyjne skarżącej zakończyły się w dniu 28 kwietnia 1978 r., a zatem w okresie po otrzymaniu świadectwa dojrzałości a przed rozpoczęciem dalszej nauki we wrześniu 1978 r. odwołująca się nie pobierała nauki w szkole i tym samym nie ma podstaw do przyjęcia, iż w okresie tym (od dnia 26 maja 1978 r. do dnia 26 czerwca 1978 r. włącznie) nie pracowała w gospodarstwie rolnym; w rzeczywistości, z uwagi na praktyczną organizację roku szkolnego w klasie maturalnej, letnie ferie skarżącej w 1978 r. były z tego tytułu dłuższe o 31 dni; 2) art. 10 ust. 1 pkt. 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS, przez jego niezastosowanie i nieprzyjęcie, że odwołująca się posiada na dzień 1 stycznia 1999 r. co najmniej 20 lat stażu składkowego i nieskładkowego, uprawniającego do uzyskania emerytury w wieku 55 lat.

Skarżąca wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku i oddalenie apelacji od orzeczenia pierwszoinstancyjnego; ewentualnie wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu drugiej instancji i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania, a nadto o rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy, zważył co następuje:

Skarga kasacyjna zasługuje na uwzględnienie.

Istota niniejszego problemu dotyczy możliwości uwzględnienia w wymaganym z mocy art. 184 ust. 1 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2021 r., poz. 291; dalej jako ustawa o emeryturach i rentach z FUS) 20 letnim stażu składkowym i nieskładkowym uprawniającym do emerytury z obniżonego wieku, pracy wnioskodawczynie T. K. po ukończeniu 16 roku życia w gospodarstwie rolnym rodziców w wyszczególnionych przedziałach czasu przypadających na okres uczęszczania przez nią do Studium Wychowania Przedszkolnego w O.

Możliwość taką stwarza art. 10 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, zgodnie z którym przy ustalaniu prawa do emerytury oraz przy obliczaniu jej wysokości uwzględnia się również następujące okresy, traktując je, z zastrzeżeniem art. 56, jako okresy składkowe: 1) okresy ubezpieczenia społecznego rolników, za które opłacono przewidziane w odrębnych przepisach składki; 2) przypadające przed dniem 1 lipca 1977 r. okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego po ukończeniu 16 roku życia oraz 3) przypadające przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia.

Przepis ten ma swoją historię. Z mocy art. 93 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 1998 r. Nr 7, poz. 25) od dnia 1 stycznia 1991 r. do ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.) dodano bowiem art. 13¹. Zgodnie z tym przepisem, przy ustalaniu prawa do emerytury lub renty do okresów zatrudnienia, równorzędnych i zaliczalnych dolicza się przypadające przed dniem 1 lipca 1977 r. okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia. Zaliczalność pracy w gospodarstwie rolnym dotyczyła okresów sprzed objęcia rolników ubezpieczeniem społecznym (to jest 1 lipca 1977 r.). Po dniu 15 listopada 1991 r. materię tę uregulował art. 5 ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie

niektórych ustaw (Dz.U. Nr 104, poz. 450 ze zm.). Stanowił on, że przy ustalaniu prawa i wysokości świadczeń uwzględnia się również następujące okresy, traktując je – z zastrzeżeniem art. 15 – jako okresy składkowe: 1) okresy ubezpieczenia społecznego rolników, za które opłacono przewidziane w odrębnych przepisach składki, 2) przypadające przed dniem 1 lipca 1977 r. okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego, 3) przypadające przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, jeżeli okresy składkowe i nieskładkowe, ustalone na zasadach określonych w art. 2–4, są krótsze od okresu wymaganego do przyznania świadczenia – w zakresie niezbędnym do uzupełnienia tego okresu. Na tle art. 5 ustawy o rewaloryzacji emerytur i rent zaznaczył się podział okresów uwzględnianych jak okresy składkowe na okresy objęte ubezpieczeniem społecznym rolników, wymienione w punkcie 1 tego artykułu, oraz okresy, których przed tym dniem ubezpieczenie nie obejmowało. W punkcie 2 tego przepisu chodziło o okres prowadzenia gospodarstwa rolnego, czyli bycia rolnikiem przed dniem 1 lipca 1977 r., a w punkcie 3 o okres pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. wynikający z innego statusu niż status rolnika.

Wypada przypomnieć, że na podstawie art. 17 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych (Dz.U. Nr 40, poz. 168 ze zm.; dalej jako ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych), okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia zostały uznane za zaliczalne do okresu prowadzenia gospodarstwa rolnego. Od dnia 1 stycznia 1990 r. przepisowi art. 17 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych nadano treść (por. jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm.), według której do okresu prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w nim, wymaganych do uzyskania prawa do rolniczej emerytury lub renty inwalidzkiej, stał się zaliczalny okres pracy w każdym gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, także przypadający przed 1 lipca 1977 r. Podobnie w art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 2017 r., poz. 2336 ze zm.; dalej jako ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników) przyjęto za zaliczalne do stażu

ubezpieczeniowego przypadające przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia.

Wracając do art. 10 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, wypada zauważyć, że regulacja ta ma charakter szczególny. Trzeba pamiętać, że zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, świadczenia na warunkach i w wysokości określonych w ustawie przysługują co do zasady ubezpieczonym i członkom rodziny pozostałym po ubezpieczonych. W myśl art. 4 pkt 13 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, ubezpieczonym jest zaś osoba, która podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym, określonym w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych, a także osoba, która przed dniem wejścia w życie ustawy podlegała ubezpieczeniu społecznemu lub zaopatrzeniu emerytalnemu, z wyłączeniem ubezpieczenia społecznego rolników. Definiując w ten sposób pojęcie ubezpieczonego na gruncie ubezpieczenia emerytalno – rentowego, ustawodawca akcentuje odrębność powszechnego i rolniczego systemu ubezpieczenia społecznego.

System ubezpieczenia społecznego rolników uregulowany w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników jest wszak systemem odrębnym w stosunku do powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych opartego na przepisach ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2021 r., poz. 266 ze zm.; dalej jako ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych lub ustawa systemowa), oraz przepisach ustaw realizujących prawo do świadczeń przewidzianych w tym systemie (w tym między innymi ustawy o emeryturach i rentach z FUS). Każdy z tych systemów dotyczy bowiem innego kręgu ubezpieczonych, zakłada odmienne warunki podlegania ubezpieczeniom społecznym i ustala inaczej zdefiniowane ryzyka, których spełnienie skutkuje przyznaniem świadczeń ubezpieczeniowych. Omawianych systemów nie można określać jako konkurencyjnych, choćby z tej przyczyny, że oba (wzajemnie) pozwalają na uwzględnianie, zarówno przy ustalaniu prawa do świadczeń, jak i obliczaniu ich wysokości, przebytych przez ubezpieczonych okresów podlegania ubezpieczeniom społecznym w ramach obu omawianych systemów. Jednoznacznie wskazuje na to regulacja zawarta w art. 10 ust. 1 i 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS oraz w jego odpowiedniku art. 20 ust. 1 pkt 3 ustawy o

ubezpieczeniu społecznym rolników. Oba systemy: rolniczego i powszechnego ubezpieczenia, są nie tyle konkurencyjne względem siebie, co odrębne, przy czym zawarte w nich unormowania niejednokrotnie uzupełniają się, wzajemnie oddziałując na siebie (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2013 r., III UK 78/12, LEX nr 1555708).

Jak trafnie zauważył Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 stycznia 2017 r., I UK 491/15 (LEX nr 2242375), z mocy art. 10 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS uwzględniane są okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego, za które opłacono składki przewidziane w odrębnych przepisach, co oznacza, że w powszechnym stażu ubezpieczeniowym podlega uwzględnieniu okres ubezpieczenia społecznego rolnika, który wywiązał się z obowiązku składkowego przewidzianego w przepisach obowiązujących w okresie, w którym przypada to ubezpieczenie (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2006 r., I UK 73/06, LEX nr 288989). Z kolei wynikiem rozwiązań przyjętych w art. 44 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, a obecnie art. 4 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, jest - począwszy od dnia 1 stycznia 1983 r. - uzależnienie zaliczenia pracy domownika w gospodarstwie rolnym jako okresu uzupełniającego staż składkowy i nieskładkowy od opłacenia za niego przez rolnika składki na ubezpieczenie społeczne rolników (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1998 r., II UKN 230/98, OSNAPIUS 1999 nr 20, poz. 657). Tak więc zasadniczo uwzględnia się - jako uzupełniające - okresy podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników i opłacania składek na to ubezpieczenie, a tam, gdzie system ubezpieczenia społecznego rolników jeszcze nie funkcjonował lub nie obejmował wszystkich osób zatrudnionych w gospodarstwie rolnym i obecnie podlegających temu systemowi, przepisy art. 10 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy emerytalnej pozwalają na zaliczenie - jako składkowych - okresów prowadzenia gospodarstwa rolnego przed dniem 1 lipca 1977 r. (to jest przed wejściem w życie ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz.U. Nr 32, poz. 140) i pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. (to jest przed wejściem w życie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin).

W judykaturze dominuje pogląd, że o uwzględnieniu przy ustalaniu stażu ubezpieczeniowego uprawniającego do świadczeń emerytalno - rentowych okresów pracy w gospodarstwie rolnym sprzed objęcia rolników obowiązkiem opłacania składek na rolnicze ubezpieczenie społeczne domowników (tj. przed dniem 1 stycznia 1983 r.) przesądza wystąpienie dwóch okoliczności: wykonywanie czynności rolniczych powinno odbywać się zgodnie z warunkami określonymi w definicji legalnej domownika oraz w wymiarze nie niższym niż połowa ustawowego czasu pracy. Podkreśla się, że celem wprowadzenia uregulowania przewidzianego w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS było stworzenie możliwości zaliczenia do stażu ubezpieczeniowego uzupełniająco okresów pracy w gospodarstwie rolnym domowników przed dniem 1 stycznia 1983 r. Zaliczenie tego okresu pracy, jako okresu składkowego, mimo braku opłacenia składek na ubezpieczenie rolnicze, pozwoliło traktować tę kategorię ubezpieczonych jednakowo, zarówno przed, jak i po wejściu w życie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin.

Z kolei co do wymaganego czasu pracy w gospodarstwie rolnym zauważa się, że przepis art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS nie wyznacza rozmiaru świadczonej pracy. Skoro jednak przepis ten stanowi, że wymienione okresy pracy należy traktować jak okresy składkowe, to uwzględnienie ich przy ustalaniu prawa i wysokości świadczenia emerytalnego możliwe jest jedynie wówczas, gdy spełnione zostaną rygory wymagane dla okresów składkowych. Taki rygor ustanawia art. 6 ust. 2 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, zgodnie z którym do okresów składkowych zalicza się okresy wykonywania pracy przed dniem 15 listopada 1991 r. w wymiarze co najmniej połowy pełnego wymiaru czasu pracy. Oznacza to, że przesłanką zaliczenia do okresów składkowych okresu pracy w gospodarstwie rolnym, o którym mowa w art. 10 ust. 1 pkt 3 tej ustawy, jest znaczący dla funkcjonowania tego gospodarstwa wymiar czasu pracy, za który uważa się wymiar co najmniej połowy pełnego wymiaru czasu pracy (wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 28 lutego 1997 r., II UKN 96/96, OSNAPIUS 1997 nr 23, poz. 473; z dnia 13 stycznia 1998 r., II UKN 433/97, OSNAPIUS 1998 nr 22, poz. 668; z dnia 13 listopada 1998 r., II UKN 299/98, OSNAPIUS 1999 nr 24, poz. 799; z dnia 18 lutego 1999 r., II UKN 491/98,

OSNAPIUS 2000 nr 8, poz. 324, notka; z dnia 9 listopada 1999 r., II UKN 190/99, OSNAPIUS 2001 nr 4, poz. 122, notka; z dnia 3 grudnia 1999 r., II UKN 235/99, OSNAPIUS 2001 nr 7, poz. 236, notka; z dnia 10 maja 2000 r., II UKN 535/99, OSNAPIUS 2001 nr 21, poz. 650; z dnia 12 maja 2000 r., II UKN 538/99, OSNAPIUS 2001 nr 21, poz. 651; z dnia 27 czerwca 2000 r., II UKN 612/99, OSNAPIUS 2002 nr 1, poz. 21, notka; z dnia 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00, OSNP 2003 nr 7, poz. 186; z dnia 8 marca 2001 r., II UK 305/10, LEX nr 852557; z dnia 22 stycznia 2003 r., II UK 51/02, OSNP 2004 nr 7, poz. 127; z dnia 19 marca 2010 r., II UK 249/09, LEX nr 599773; z dnia 8 marca 2011 r., II UK 305/10, LEX nr 85255; z dnia 21 czerwca 2012 r., III UK 113/11, LEX nr 1619709; z dnia 6 czerwca 2013 r., II UK 368/12, LEX nr 1363452; z dnia 28 czerwca 2013 r., I UK 24/13, OSNP 2014 nr 4, poz. 61; z dnia 25 marca 2014 r., I UK 340/13, LEX nr 1477426; z dnia 7 maja 2015 r., III UK 172/14, LEX nr 1746873; z dnia 16 czerwca 2016 r., III UK 172/15, LEX nr 2114500; z dnia 6 czerwca 2018 r., I UK 154/17, OSNP 2019 nr 6, poz. 74; z dnia 21 lutego 2019 r., II UK 532/17, LEX nr 2623738; z dnia 8 października 2020 r., III UK 158/19, LEX nr 3081268).

Wypada dodać, że praca ta powinna mieć charakter ciągły, co oznacza nastawienie ubezpieczonego na stałe świadczenie pracy w gospodarstwie rolnym (gotowość do jej świadczenia, dyspozycyjność) i odpowiadającą temu nastawieniu niezmienną możliwość skorzystania z tejże pracy przez rolnika. Dlatego też negatywną przesłanką w omawianym zakresie staje się doraźna pomoc w wykonywaniu typowych obowiązków domowych, czy wykonywanie w gospodarstwie rolnym prac o charakterze dorywczym, okazjonalnie i w wymiarze niższym od połowy pełnego wymiaru czasu pracy.

Według stanowiska Sądu Najwyższego przedstawionego w przywołanych orzeczeniach, okresy pracy w gospodarstwie rolnym podlegają uwzględnieniu w ogólnym stażu ubezpieczeniowym także wówczas, gdy praca ta nie była faktycznie wykonywana codziennie (charakter produkcji rolnej w określonym gospodarstwie rolnym może takiej codziennej pracy nie wymagać), lecz ubezpieczony był gotów tę pracę wykonywać codziennie w wymiarze co najmniej 4 godzin, czyli był dyspozycyjny w takim wymiarze czasu pracy. W praktyce oznacza to konieczność zamieszkiwania wnioskodawcy ubiegającego się świadczenie z ubezpieczenia

społecznego albo na terenie gospodarstwa rolnego, w którym świadczona jest (była) praca, albo w bliskim jego sąsiedztwie. Oznacza także, że opisanym wyżej kryteriom nie odpowiadała praca domownika, najczęściej dziecka rolnika, które uczyło się w szkole zlokalizowanej w miejscowości odległej od miejsca położenia gospodarstwa rolnego, ponieważ czas poświęcany nauce w szkole oraz czas dojazdu do szkoły i powrotu do domu, a także konieczność wykonania zadanej pracy domowej, wykluczały dyspozycyjność ucznia w gospodarstwie w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie. Znacząca grupa orzeczeń Sądu Najwyższego dotyczących spełnienia warunków z art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS odnosi się do dzieci rolników dojeżdżających do szkół w innych miejscowościach. To tej grupy wnioskodawców ubiegających się o ustalenie ich prawa do emerytury dotyczy pogląd, że wykonywanie niektórych czynności rolniczych w gospodarstwie rolnym rodziców w okresie odbywania nauki w szkole, wymagającej codziennych, kilkudziesięciokilometrowych dojazdów do niej, nie podlega uwzględnieniu przy ustalaniu stażu składkowego jako okres pracy w gospodarstwie rolnym. Doraźna pomoc w gospodarstwie rolnym nie jest bowiem pracą w gospodarstwie.

Jak wspomniano wyżej, stałość pracy nie musi oznaczać codziennego wykonywania czynności rolniczych, ale gotowość do podjęcia pracy rolniczej w każdej chwili, gdy sytuacja tego wymaga. Ustawodawca nie określa przy tym długości czasu, przez jaki musi trwać praca w gospodarstwie rolnym, aby mogła być uznana za stałą (np. miesiąc, kilka miesięcy, rok, kilka lat). W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że także praca wykonywana w czasie wakacji letnich przez uczące się w szkole dzieci rolnika może być zaliczona do ogólnego stażu ubezpieczeniowego jako praca w gospodarstwie rolnym. Skoro bowiem nie koliduje ona z zajęciami szkolnymi (a w czasie wakacji letnich nie koliduje), to może być wykonywana w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie. Zauważa się, że nawet jeśli praca ta stanowiła tylko udział (pomoc) w wykonywaniu typowych obowiązków domowych, zwyczajowo wymaganych od dziecka będącego członkiem rolniczej wspólnoty rodzinnej, to z uwagi na stosunkowo długi, ciągły i ustabilizowany czas jej wykonywania (trwający wszak ponad dwa miesiące w każdym roku kalendarzowym), spełnia ona kryteria wystarczające do uwzględnienia

w pracowniczym stażu emerytalnym (wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 19 grudnia 2000 r., II UKN 155/00, OSNAPiUS 2002 nr 16, poz. 394; z dnia 9 lipca 2013 r., III UK 103/12, LEX nr 1555686; z dnia 3 czerwca 2014 r., III UK 180/13, OSNP 2015 nr 10, poz. 139; z dnia 18 września 2014 r., I UK 17/14, LEX nr 1538420; z dnia 1 kwietnia 2015 r., I UK 292/14, LEX nr 1710349).

Sąd Najwyższy uważa jednak za niezbędne przypomnieć, że zaliczenie do stażu składkowego okresu pracy w gospodarstwie rolnym w ilości odpowiadającej co najmniej połowie pełnego wymiaru czasu pracy, wymaga, aby praca ta miała charakter ciągły. W tym znaczeniu wykonywaniu pracy jedynie w okresach kilku czy nawet kilkunastodniowych przerw w realizacji obowiązków szkolnych z pewnością nie można przypisać cechy stałości, w związku z czym za pracę w gospodarstwie rolnym, o której mowa w powołanym przepisie, nie może być uznana pomoc o charakterze doraźnym, wykonywana jedynie w okresach krótkich przerw i zwolnień od zajęć szkolnych. Wypada dodać, że przerwy świąteczne nie są z założenia okresami pracy, lecz okresami odpoczynku. Nadto zarówno Święta Bożego Narodzenia, jak i Święta Wielkanocne (zwłaszcza zaś pierwsze z nich) przypadają w czasie, w którym, z uwagi na warunki klimatyczne i okresy wegetacji roślin uprawnych, nie wykonuje się prac polowych. Realizowane są wówczas jedynie roboty inwentarskie, które (poza przypadkami specjalistycznych gospodarstw hodowlanych) stanowią znikomą część prac normalnie świadczonych w gospodarstwie rolnym.

Zaprezentowana w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku wykładnia art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS jest zgodna z powyższą linią orzecniczą Sądu Najwyższego. Sąd Apelacyjny słusznie nie zaliczył do wymaganego 20 letniego stażu składkowego i nieskładkowego uprawniającego do emerytury z obniżonego wieku tych okresów pobierania przez T. K. nauki w Studium Wychowania Przedszkolnego w O., kiedy uczęszczała na zajęcia szkolne i mieszkała w Bursie Szkolnictwa Zawodowego w O., oddalonego o 100 km od gospodarstwa rolnego rodziców, a także przypadających na ten czas krótkotrwałych przerw świątecznych i ferii zimowych, uznając za uzupełniające ów staż jedynie okresy wakacji letnich wnioskodawczyni. Doszło jednak do wadliwego zastosowania powołanego przepisu z uwagi na jego subsumcję do niepełnego

stanu faktycznego sprawy. Jak bowiem trafnie zarzuciła skarżąca, Sąd drugiej instancji z naruszeniem art. 382 k.p.c., oparł ustalenia faktyczne jedynie o część zgromadzonego materiału dowodowego, pomijając znajdujące się w aktach emerytalnych informacje wskazujące na to, że wakacje letnie w roku szkolnym 1977/1978 rozpoczęły się dla ubezpieczonej w dniu 25 maja 1978 r. (dzień po otrzymaniu świadectwa maturalnego) i trwały do dnia 31 sierpnia 1978 r., nie zaś - jak przyjął Sąd - od dnia 26 czerwca 1978 r. do dnia 31 sierpnia 1978 r. Jeśli skarżąca w tym czasie pracowała w gospodarstwie rolnym rodziców w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie, to okres ten podlegałby uwzględnieniu – jako uzupełniający - w stażu składkowym i nieskładkowym rzutującym na jej uprawnienia emerytalne. Wyjaśnienie powyższej kwestii i poczynienie właściwych ustaleń faktycznych pozwoli na prawidłową subsumcję przepisów prawa materialnego mających zastosowanie w rozstrzygnięciu sporu.

Podzielając zarzuty i wnioski kasacyjne, Sąd Najwyższy z mocy art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzekł jak w sentencji wyroku.